

DALIA STAPONKUTĖ. MAKEDONIEČIO GIMNAZIJA

Kartą savo dukrai Nefelei nupirkau lietuvišką pasaulio šalių atlasą, ištaigingą ir brangų, blizgančiais viršeliais. Tai buvo viena iš knygų, kurią ji galėjo skaityti lietuviškai ir išmokti geografinių pavadinimų, nieko bendra neturinčių su graikiškais. Savo nuostabai ji ten nerado gimtojo Kipro. Leidinio autoriai per klaidą nepažymėjo mažo taškelio Viduržemio jūroje. Žinoma, jei dukra būtų pasakiusi man, būčiau sugalvojusi kokį pateisinimą, bet, pasiskundusi papakiui (tėčiui), ji sulaukė graikams būdingo pokšto apie tai, kad visos tautos, „ten, kur šalta“, yra nelabai raštingos, tad nupirksiu tau graikišką... Nepaisant knygų rungtyniavimo Nefelės lentynose, piešiniai lietuviškose knygose, anot jos, buvo gražesni, ir ji kaip mažoji dailininkė tai vertino. Ji turėjo pamėgtas lietuviškas pasakas su juokingomis iliustracijomis, be spalvų, vieni kontūrai, tačiau jie buvo įstabūs, nes versdavo visus herojus gigantais, tarsi žvelgiant per padidinamąjį stiklą. Gal todėl Nefelei lietuviai atrodydavo esą didelių kojų ir rankų, milžiniško ūgio, kaip medžiai, o žvėreliai ir gyvuliai sulig namo stogu. Ji vis prisimena vieną istoriją su gaidžiu – kai sesei Elektrai Meškinės kaime į blauzdą įkirto gaidys, ir liko randas. Elektra, pasakodama tą istoriją, kvatoja, o Nefelei baisu, kaip skaitant lietuviškas pasakas. Ir dar tose pasakose žemaičiai visados apgaudavo vokiečius ir kalbėdavo lietuviškai, panašiai kaip ji, sugėrusi Šiaulių apylinkių, kur ji praleisdavo „mamos vasaras“, tarmę.

Galbūt dėl tų vasarų lietuviškos knygos ją ir traukė. Sykiu tai buvo šioks toks ryšys su mama, kuriai ji perduodavo skaityti, neįveikusi puslapio: „Geriau tu. Garsiai.“ Mano skaitymas Nefelei atrodydavo juokingas ir nesklendus, su pauzėmis, niekad – kasdieniu, įprastu balsu. „Tu maivaisi“, – įsiterpdavo ji. Aš rodydavau gestus, vartydavau akis, tarsi visaip bandydama įteigti, kad nežiūrint į mane labai daug prarandama. „Tau svarbiausia – tu pati“, – sakydavo Nefelė, pasibaigus skaitymui. Mano kiprietė dukra dažnai smagiai šaipydavosi iš „savo

mamos“ ir kartais teikdavosi pasakyti – kodėl. Jai atrodydavau pirmiausia nepakankamai moderni: „atsilikusi“ ir „nuplaukusi“. Ji tai vadindavo graikišku žodžiu: oneiroparmeni (užsisvajojusi). Ją stebindavo, kad mano išvalgos ir jausmai tarpusavyje nedera – anot jos, labai įsijaučiu tiek į užrašytą, tiek į gyvą pasakojimą, tačiau per lėtai suvokių esmę: „Den planeis (nepagauni).“

Nefele taip pat stebino, kodėl mane domina kitų gyvenimai, kuriuos bandau jai perpasakoti, arba kodėl man rūpi kitų negalios, už kurias prisiimu vos ne asmeninę atsakomybę. Buvo laikas, kai kelis metus gydžiau ją susirgusią, nepalikdama jos vienos nė valandėlei, ir Nefelei tai turbūt atrodė įkyru, o gal baisiausia, kas galėjo jos mažame saulėtame gyvenime atsitikti. Ji, regis, giliai tikėjo, jog niekam nevalia atsakyti už kito žmogaus kūną, net motinai. Kito žmogaus kūnas yra kita planeta, ir kam reikia turėti tiek išūlumo ir pamišimo savintis visą atsakomybę už kitą... Ji nesuprato, kodėl man nuolatos kelia nerimą jos ateitis. Nefelei atrodė, ir ji šito neslėpė, kad esu „nesaugi“ mama, nes manęs netenkina dabarties akimirka ir paprasčiausias buvimas jos dalimi: „Tu kaip akhortagi (nepasotinama) – tu nori žinoti viską.“ Ji turbūt galvojo, kad noriu būti priežastimi „visko“, kas aplinkui ją vyksta, tačiau mano žmogiški veiksmai ir motiniški jausmai buvo kartais taip atsieti vieni nuo kitų, kad savarankiškai

nemąstantį žmogų – tokį kaip ji – tai neretai trikdė. Kitaip tariant, Nefelė irgi nesijautė su manimi saugi, ir tarp mūsų nuolatos tvyrojo įtampa, nes buvome viena nuo kitos pernelyg priklausomos...

Nefelė – savo kilme pusiau kiprietė, pusiau lietuvė – būtinai norėjo sužinoti, ar daug saloje buvo tokių kaip ji, „mišraus kraujo“, ir ką jie čia veikė, kaip gyveno ir ką jautė. Jai reikėjo patikėti, kad Kipras yra jos namai, vieninteliai, nepakeičiami, mylimi. Ji nenorėjo dviejų tėvynių dramos, kurią išgyveno mama, ir sykiu jai buvo keista, kad tėvynė gali būti tik viena kaip tėvui. Ji siekė naujos tėvynės sampratos, naujo Kipro ir vienos mylimos vietos, kurioje jaustų saugią priebėgą. Nefelė norėjo savo pačios asmeninio mito, kuriuo galėtų apsigaubti kokią vienatvės valandėlę. Ji skaitė įvairias graikiškų mitų interpretacijas, kurios ją žavėjo kaip lietuviškos pasakos. Mituose kasdienybę keitė nuotyčiai, monologą – dialogas, tačiau svarbiausia, kad kiekvienoje eilutėje atsispindėjo graikų aistra ir svajonė susikurti savo nepakartojamą istoriją. Amžinas graiko klausimas, kaip sakydavo tėtis Chrisantas: „Aš žinau, kas esu, bet ar kiti tai žino?“ Nefelė jautė, jog pirmiausia ji yra senosios graikų kultūros palikuonė. Ji turėjo seną graikišką vardą, kuris pagal mitologiją reiškė heroję, kilusią iš debesies. Ji svajojo, kad nelyginant debesis ji gali atvirsti į neregėtus pavidalus ir matyti pasaulį kitokį, nei jis yra iš tikrųjų. Jai patiko mintis, kad mitologinė Nefelė – tai debesų deivė, jautri, moteriška ir mylima draugų už atidų dėmesį ir rūpestį. Galbūt praeitame gyvenime ji išties buvo debesis... Gal geriausias būdas suprasti, kas esi, yra atrasti, kas buvai, net jeigu tai ir išgalvota. Ir pasaulis Nefelei atrodė išgalvotas kaip mitas, o žmonės – mitų herojai vienas kito vaizduotėje, iš tikro vienas kito nepažįstantys.

Kipro istorijos skaitiniai gimnazijoje tokią mintį patvirtino. Įvykiai ir personažai juose keitėsi sparčiai kaip debesis danguje, galbūt dėl to ryškiausiai Nefelei įsiminė tik paskutinioji Kipro karalienė, venecijietė Kotryna Kornaro. Karalienė Kotryna buvo pusiau graikė, vienos seniausių Venecijos dinastijų, viešpatavusių regione, palikuonė, auklėta ir mokyta pagal benediktinių vienuolyno tradicijas. Šeima ją ištekino „už Kipro“, siekdama venecijiečių galios Viduržemio Rytuose, kur tuo metu musulmonai grūmėsi su katalikais, o katalikai žiauriaus būdais slopino stačiatikybę. Kotrynos viešpatavimas Kipre truko du penkiolikto amžiaus dešimtmečius. Atsitiko taip, kad jų pabaigoje karalienė palaidojo saloje vienas po kito mirusius vyrą ir sūnų. Po to, nieko nepranešusi savo itališkai giminei, dingo be žinios... „Gal tu įsivaizduoji, kad esi Kotryna Kornaro?“ – šypteli Nefelė, norėdama pabrėžti, jog dvi dešimtis metų Kipre tebeieškau savo vietos ir kartais

tapatinu save su dramatišku „svetimšalės valdovės“ likimu... Karalienės biografiją iki šiol gaubia neįspėtos mįslės. Venecijiečių laikai Kipro istorijoje aprašomi kaip patys žiauriausi badmečio, maro ir masinių mirčių metai, tačiau tuo metu saloje klestėjo vienas gražiausių Viduržemio Rytų architektūrinių stilių. Puikiai išlikę to meto statiniai ir dabar savo grakštumu gerokai pranoksta gimnazijos, kur mokėsi Nefelė, pastatus. Tikrasis grožis sukuriamas žiauriomis priemonėmis...

Makedoniečio gimnaziją pastatė Nikosijos pakraštyje, prie „Žaliosios linijos“. Iš pradžių ji buvo suręsta bet kaip, greitosiomis, per aštuntojo dešimtmečio karą iš šiaurės Kipro besitraukiantiems graikų vaikams. Karas truko vos keturias dienas, jis buvo netikėtas ir trumpas kaip ir visi nelygių jėgų karai. Pakanka trumpam įsivaizduoti ginkluotą susirėmimą tarp mažytės valstybės ir jos gigantės kaimynės, ir bet kokia politinė diskusija „už“ arba „prieš“, kas kaltas arba nekaltas, virsta absurdo teatru. Priežastys, kad ir kokios jos būtų, atrodo juokingas pretekstas, kai didžioji jėga nusprendžia „pamokyti“ mažąją. Nutarta, padaryta, atkirsta, pasiimta – ilgam, o gal ir amžinybei. Trumpas karas mažoje šalyje tarsi staigus ultimatumas neduoda laiko suvokti, kad nuo rytdienos viskas negrįžtamai keisis. Nedelsiant reikės gyventi toliau, kitaip ir kitoje vietoje, o dar liūdniau – už kelių žingsnių nuo buvusių namų, kurie šiandien priklauso jau kitiems. Staigi aplinkybių kaita išmoko skubiai priimti sprendimus ir nesigilinti į smulkmenas. Šiandien – palapinės nakčiai, pašiūrės vaikams mokyti ir laužas suvlakiams (šašlykams) kepti, o rytoj... Rytojus, kaip sako kipriečiai, yra kita šalis.

Gimnazija „rytojaus šalyje“ savo vargana architektūra tebeprimena pašiūrę, kaip ir dauguma Kipro gimnazijų ir kitų valstybinių įstaigų, kurias galima pavadinti ne darbui skirtomis kontoromis, o „būstais“ laikui praleisti. Norisi pasakyti, kokia architektūra – toks ir darbas, arba kokia darbo vieta – toks ir darbininkas. Tais pokario metais Kipre pirmiausia reikėjo priimti daugybę architektūrinių sprendimų, pastatyti šimtus namų, apgyvendinti šimtus šeimų. Svarbiausias Nikosijos vietas greitai užpildė trapūs tarsi iš strypų ir „kaladėlių“ statiniai, primenantys vaikiškas pavėsines. Jie iki šiol perdažomi, tvirtinami, apmūrijami ir suteikia Kipro sostinei postmodernaus ir laikino miesto įvaizdį. Tokia pat laikina ir lengvai išmontuojama atrodo ir Makedoniečio gimnazija, nors ji susilaukė priestato ir, miestui išaugus, tūno nebe Nikosijos paribyje, o puikuojasi geriausiame jos rajone. Mokyklą tebevadina „pabėgėlių gimnazija“ ir dauguma to „gero rajono“ šeimų vengia siųsti ten savo brangias atžalas, nes sklinda gandai, jog gimnazijoje dar vyrauja „stichinės jėgos“: mokytojai ne visados paiso mokymo

programų, dirba pagal nuotaiką arba „orų svyravimus“ ir su mokiniais elgiasi „kaip su kareiviais“; mokiniai jiems keršija, iškeisdami pamokas į rūkymo, „tetrapakų karo“ ir kitokias išdaigas...

Nefeļę itin domino gimnazijas, kur ji mokēsi ir jautēsi gerai, istorija – gandai ir faktai. Jai tai buvo svarbu, nors ji priklausē „rytojaus šalies“ kartai, jautēsi esanti pusiau kiprietē tēvo linija, ir apie karā girdējo tik iš suaugusiuju. Kipre viskas atrodo arti, pernelyg arti – praeitis, dabartis, jū sandūra, jūra, laivai, nenuoramos Artimuju Rytu kaimynai ir visa tai apglēbēs Jo didenybē Sigasiga (Neskubējimas), skiriamasis gyvenimo saloje bruožas. Per istorijas pamokas Kipro mokyklose būna valandēlēs den ksechno (neužmirštu), kuriu metu jaunieji kipriečiai išmoksta, kad negalima pamiršti to, kas prarasta per pastaraji karā. Svarbiausia, kad istorija kupina ne tik įvykiu, bet ir pavojingu emociju, todėl reikia suprasti, iš kur atsiranda priešai. Kipras niekados neturējo priešu, tik užkariautojus, o su užkariautojais kipriečiai įprato elgtis išmintingai, kaip su palaidais šunimis – neerzinti, kad nepultu.

Nuo senu laiku svetimšalis ir svečias saloje nieko nestebina. Kitoniškumas per amžius buvo Kipro tikrovēs dalis ir neretai – svari priežastis susitelkti „saviškiu“ bendruomenēs. Išlikimo būtinybē vertē kiprietį iš Saliamono į Saliamonidį, iš Saliamonidžio į Salimą ir vėl atgalios. Kiprietis – nuolat kitas ir kitoks, be stipraus

žemės ir tradicijos paveldo, tačiau šiame, jam skirtame laiko ir vietos ruože jis visados savą atskirs nuo svetimo ir ištikimai liks tuo, kas jis yra čia ir dabar. Nefelė tikėjo, kad Kipro istorija buvo viena seniausių pasaulyje. Ji – itin pamokanti ir gali atstoti geriausią kraujomaišos, kraujo keršto, religinių intrigu ir politinio melo pavyzdį. Nefelė garsiai stebėdavosi, kad sala neturi ne tik priešų, bet ir draugų. Juk draugai padėtų išspręsti „amžinąją Kipro problemą“. Keisčiausia, kad priešų įvaizdis saloje atsirado sulig jos nepriklausomybe, sulig naująja respublika, taigi ne taip seniai – nepasikeitus nė vienai kartai. Nejaugi būtini priešai? Vienas iš Nefelės pomėgių buvo tyrinėti iliustruotas Kipro istorijos knygas ir kipriečių autobiografijas, kurias rasi kone kiekvienuose namuose, lentynose šalia ikonų, porceliano statulėlių ir kuniškų bonžų. Tiksliau, kitokių knygų gali ir neaptikti – tik autobiografines. „Jei noriu ką nors paskaityti, tai pats ir parašysiu“, – juokauja kipriečiai. Jie parašo, po to atsispausdina mažu tiražu giminaičio spaustuvėje, ir šitaip kiekvienas susikuria po knygą su asmenine istorija, kuri tampa didžiosios Kipro istorijos dalimi. Tokias knygas kaupia Nefelės tėvas žurnalistas ir namie jų – pilni pakampiai. Namai virto Kipro istorijos archyvu, kuriame chaotiškai susigrūdę pasakojimai ir faktai nuolatos lipa vienas kitam ant kulnų. Štai vienoje iš lentynų guli knyga apie Larnakos viešnamius dvidešimto amžiaus pradžioje, o šalia jos – apie komunistų futbolo klubo istoriją dvidešimto amžiaus pabaigoje. Ir panašiai...

Nepaisant chaoso namų bibliotekoje, Kipro įvykiai vis dėlto yra surikiuoti į eilę, suverti ant laiko tėkmės lyg karoliai ant siūlo. Yra tik vienas Kipro istorijos įvykis, kurio niekur neįmanoma išprausti: „Žalioji linija“. Regis, laikas tam įvykiui jau seniai parduotas, išgraibstytas, padalintas, per ankštas kaip Nefelės namai – knygoms. Tas įvykis tarsi pakibo ore, virto benamiu, klajokliu, šonine laiko atšaka – problemiška ir nelabai legalia kaip kontrabanda. Nefelė puikiai prisimena tą dieną, kai sulig Europo Sąjungos palaiminimu „Žalioji linija“ trūko kaip senas nepaslankus lynas. Trūko, tačiau neatsivėrė, nors Europa šventė paskutinės padalintos sostinės susijungimą. Triumfo nebuvo tikrai Kipre, kur iš esmės niekas nepasikeitė, nes saloje pokyčiai vyksta lėčiau nei žemyne. Kas žino, gal jis, Jo didenybė Neskubėjimas, ir yra didžiausias Kipro turtas. Kartais neskubėjimas – patirtimi pamatuota išmintis. Vis dėlto naujiena apie „Žalioją liniją“ tada visam pasauliui buvo svarbi. Nefelė su šypsena ir visokiais nekantrumo gestais klausydavosi, kaip aistringai kalbuosi su Lietuvos žurnalistais telefonu. Neretai lietuviams duodavau interviu apie Kiprą, ir Nefelė nenustygdavo vietoje, nes mano pasakojimai būdavo ne tik pagražinti, bet ir kupini nuoširdžiausių emocijų – tarsi tai būtų mano, o ne jos istorinė tėvynė.

[Dalia Staponkutė](#)

Autorės nuotraukos iš Kipro ir Ispanijos

“Pasaulio lietuvis”, 2014 m., 07/259.